

TARİHTE VESİKACILIĞIN EHEMMİYETİNE KÜÇÜK BİR MİSAL

Profeör İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu

Balıkesir Saylavı ve T. T. K. Üyesi

Cümhuriyetimizin on beşinci yıl dönümü münasebetile (Yeni Türk Tarihinde vesikacılık) isimli makalemi yazdım ve bunda vesikaların ehemmiyetini hulâsaten anlattım: bu ikinci yazım ise vesikacılığın kıymetini gösteren ve vakanüvis tarihlerinin mütalâalarını tashih eden bir mektup dolayısıyla yazılmıştır ve yakın devre yani onsekizinci asır sonlarına aittir.

Bu, on sekizinci asrın sonlarında Osmanlı Türkleri tarihini okuyanların malûmu olduğu üzere Kaptanıderya Cezairli Hasan Paşa adında değerli bir vezir vardır; bu zat, Ruslara karşı donanmamızın mağlûp ve mahvedildiği Çeşme deniz muharebesinden sonra meydan almış, Kaptanpaşa olmuş, Rusların donanmasına karşı Akdeniz boğazını müdafaa etmiş, bahriyede, icraat yapmış, Suriye, Mısır ve Mora isyanlarını bastırmış ve devlet te saltanat Atabeđi olmuştu; o kadar ki bunun istemediğini hükümdar bile yapamazdı; gerek güzel hizmetleri ve gerek birinci Abdülhamidi saltanattan hal' edilmekten kurtardığı için Padişah kendisine müteşekkik ve minnettardı. Hasan Paşanın parası ve maiyeti pek çoktu, bir dediği iki olmazdı. Kendisi her zaman Sadrazam olabilirse de gayet kurnaz olduğundan o tehlikeli tarafa yanaşmıyarak kendi adamlarını veya yumuşak tabiatlı vezirleri o makam için tavsiye eder ve hükümet işlerini perde arkasından idare ederdi. Abdülhamit I. in son Sadrazamı Koca Yusuf Paşa bunun dairesinden yetişmiş kendisine kethuda olmuş ve onun delâletile vezirlikle Mora valiliğine tayin edilmiş ve az sonra da sadarete getirilmişti.

Gazi Hasan Paşa 1787 - 1788 senesindeki Rusya ve Avusturyalılara karşı yapılan muharebede donanma ile Karadenizde bulunmuş ve Ruslar, 1789 senesinde Özi kalesini deniz ve karadan muhasara ederlerken denizden kaleyi kurtarmağa memur edilmiş ve Özi önüne gelmişti; vakanüvis tarihlerine göre, Gazi Hasan Paşa, büyük gemilerle sığ olan

Özi kalesine tekarrüb edememiş ve yanındaki ince donanmayı sevkemiş ise de, düşmanın külliyyetli olan ince donanması, hileli işaretlerle bizim ince donanmayı şaşırarak mağlûp etmişti. Bunun üzerine Hasan Paşa, bir taraftan İstanbuldan ince donanma istemiş ve diğer taraftan da Sivastopoldan hareket eden Rus donanmasına karşı yürümüş ve muharebe neticesinde Rusları kaçırmış fakat İstanbuldan istediği ince donanma havanın müsait olmaması yüzünden boğazdan dışarı çıkamamış o sırada kış ta geldiğinden Hasan Paşa İstanbula dönmeğe mecbur kalmıştı. Bu vaziyet ve Rusların da anûdâne tazyiki üzerine Özi kalesi sukut ederek asker ve halktan yirmi beş bin kişi katliam edilmişti.

Vakanüvis tarihlerinin bu mutalealarına bakılınca Gazi Hasan paşa Öziyi kurtarmak için deniz tarafından çok çalışmış, fakat kale sahili sığ olduğundan ve ince donanmanın bir iş görememesinden dolayı muvaffak olamamış oluyor ve tabii de mazur görülüyor.

Halbuki Gazi Hasan Paşanın adamı olan Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Hasan paşayı mazur addetmek şöyle dursun onu Özi kalesinin sukutundan birinci derecede mesul addediyor ve kendisine yazdığı acı bir mektupta da bunu açıkça söylüyor.

Koca Yusuf Paşa, hamiyetli, doğru sözlü, orduyu zabt ve rapta kadir kıymetli bir vezir olduğundan efendisinin hatasını yüzüne vurmaktan çekinmiyor. Koca Yusuf Paşanın aşağıya yazdığımız mektubu, Hasan Paşanın nüfuzu dolayısıyla tarihlere geçmeyen bu hakikati meydana çıkartan kıymetli bir vesika olduğu gibi diğer noktalardan da şayanı dikkattir [1] ve yazılış tarzı da çok güzeldir. Bundan başka para toplamağa pek haris olan Hasan Paşanın karakterini göstermektedir.

Sadrazam Koca Yusuf Paşa tarafından Kaptan Cezairli Gazi Hasan Paşanın mektubuna yazılan karşılığın sureti

Tafsili keyfiyatı ve bazı mezaya ve nüketi bu defa mahfice irsal buyrulan takrir gûne şukkaları varit olup baştan nihayetede mutalea ve mefhumuna gereği gibi ittilaى عالىٰ halisanem şamil olmuştur. Bu se- naverleri hukukı nan ve nimeti feramuş eder makuleden değilim. Cenabı saadet maablarını kendu pederim bilürüm ve fi nefselemr bu kadar

[1] Bu mektuplardan başka cephede bulunan Koca Yusuf Paşadan Kaptan Paşaya, Sadrazam Kaymakamına, Şehislâma müteaddit mektuplar gönderilmiştir. Bu mektuplar, tahakkümü artan Cezayerli Hasan Paşayı kaptanlıktan atmak için İstanbulda alınan tedbirler hakkında Yusuf Paşanın mutaleasını almak maksadile yazılmış olan mektupların cevabıdır ve şayanı dikkattir. Belletenin diğer bir nüshasında bunlar neşredilecektir.

senelerdenberu miyanede cari olan rüsümü übüvvet ve bünüvvet ve yekcihetî ve ittifaka binâen birbirimizden infikâkimiz muhal mertebesindedir. Nikûbet نيكود haklarımızda zuhûr eder ise zâhiren ve batinen iştirak derkârdır; Allahü Tealâya istiaze ederiz, Size bir keder arız olsa bana raci ve bana olan keder dahi size ait olduğunda şek ve şüphe yoktur; böyle olduğu takdirde karip ve bait hallerimizi ve ortalığın keyfiyatını ve cereyan eden havadisatı gece ve gündüz mülâhaza ve ittifakı derun ile bedhah olanların yedlerine serrişte ve halkın lisanına söz vermemeğe ikdamımız vaciptir.

İptida Rabbülâlemine mütevekkil ve saniyen tedbirimizde kursurda içtinap ederek sebebi hayat ve iftiharımız olan Şevketlü Kerâmetlü velinimetimiz efendimizin uğrunda can ve malimiz ile sâdikane çalışmalıyız ki selâmeti dünya ve ahiretimiz hâsıl ola; bu sizin rana malûmumuzdur. Nâsın ناس ağzı kapanmaz ve bir adamın dostu (bir) ise düşmanı ve hasudı iki, üçtür; hususâ خصوما sizin ve bizim gibi manzurı nazarı iltifatı şahane olanların hali dahi yamandır.

Özi kalesi Karadenizin nakdi rasını olduğu misillû (Prezen) adası dahi Özi kalesinin kilidi olup cenabı müşirleri ol tarafta iken takviye ve ihtimamına dikkat olunmuş olsa idi Özi kalesi bu halini kesbetmez idi; halbuki tarafınızdan ikdam ve ihtimam şöyle dursun Özi kalesi mevcudundan dört bin adam istishap ile Deriseadet'e avdet etmiş olduğunuza binaen evvel emirde Pirezen adası ve bedehu Özi kalesi yedi âdaya giriftar olduğu tevarüt eden tahrirattan ve gelenlerin takrirlerinden müsteban olmağla bu bapta lekedar olmamak için tebriei zimmet ve inkâra mecal yoktur.

Özi'nin gittiğine mi ağılayım, yoksa cenabı saadetlerinin lekedar olduklarına mı teessüf edeyim; Hüdaya malûmdur ki meslûbüşşuur olarak leylü nehar kan ağlamaktayım, ve Şevketlü efendimize bu bapta kalû kaleme getürecek ve itizar edecek sizin ve bizim yüzümüz kalmadı; ola ki Hazreti muinülâcizin tevfikini size ve bize refik idüp kalei mezburenin istirdadı ve âdadan intikam ahzı ile bu hacaletin tahtında komaya; tarafı mülûkânedan her ne ki عتاب itap sünuh eylese hak yedi hümayunlarındadır; muaheze ve muatebelerine infial iktıza eylemez; bize lâzım olan Rabbimden inayet ricasıyla bu lekeyi üzerimizden gidermğe sayeylemektir; Allah, kerim padişahdır. Lûtuf ve kere minden bizi ve ümmeti Muhammedi meyyus etmez memulünderim. Ancak donanmanın asakirini tek mil ve kusur ve kûsuratını tetmim ve bir an akdemce tesahup ve vaktü zamanile Karadenize çıkmağa ve mütevekkilen Allahü Tealâ senakârınız karadan ve siz deryadan Özi'yi tahlise müsareatimiz vacibtir; Hüda göstermesin bu senei mübarekede

dahi bir iş görülmez ise işimiz harap olur ve huzur [bir kelime okunamadı] ve nâs indinde yüzümüze bakacak hâl kalmaz; her kafadan bir ses çıkup netice vahim olur; akçe ve mal ve irat dedikleri kişinin ırzını ve canını muhafaza içindir. Lûtf ve inayet buyurup bu maddede kati vafir akçe sarf ve kendu bedeninizden olarak dört beş bin güzide ve müsellâh ve işe yarar kalyoncu tahrir ve kaptanan ve zabitanı tersane-nin dahi büyüğüne ve küçüğüne atâya ve kerem ve nüvaziş ve iltifat ile istimalet ve din ve devlet yolunda sadikane ibrazı hidemata tergib ederek şu donanmayı mükemelen ihraç ve tesahhup ve düşman gemi-leri hareket etmezden evvel karşılamağa şitab ve sürat ederek ve cenabınız donanmayı humayunu bilistishab hareket etmezden mukad-dem üç, dört kıt'a kalyon intihap ve ileri Kelgra ve Çingâne iskelesine irsal ve cenabınız dahi veralarından fekki lengeri ikamet eylediğiniz surette pek güzel olur, bunu dahi etrafıle mülâhaza lâzımdır; Bolu ve Kastamonu lehülhamdi velminne (berveçhi) mâlikâne uhdenizdedir, bu iki sancağın sahillerinde ömürlerini mellâhlık ve derya fenni ile geçirmiş ve deniz ahvaline vâkıf yirmi otuz bin cengâver ve kalyoncu denmeğe şayan güzide asker çıkar ve voyvoda ve müteselli-minize عن تعدد an nakdin iki yüz kese akçe irsal, mümtaz ve tuvana yiğit-lerden bahşiş ve atiyeleri yedlerine verilerek ikişer bin asker talep buyurursanız az vakitte tedarik ve irsal edekcekleri ve bunların avni Hak ile bin neferi sairlerinin iki bin neferi yerine kaim olacakları muhakkaktır; mukaddema akibi musalâhada donanmayı hümayun ile Akdenizde geçtügüzar ve (zahir ömer) ile mücadele olunduğu esnalarda ledeliktıza Devleti Aliyyenin bir mahalle seferi hümayunu mukarrer olduğu halde donanmayı hümayun için bir güne asker tedariki ne veçhile mümkün olabilir deyu mutalea ve mülâhaza olunur iken Trabzondan Bahrısıyah Boğazına gelince vaki kazaların ahaliileri fenni deryada mahir ve ahalii merkume dergâhı âli Yeniceri odalarından on adet odaya mensup oldukları bahir olduğuna binaen işbu on oda lediliktıza لدى الانتضا donanmayı hümayun kalyonlarile beraber azimet etmek, tahsis olunan asker için sıklet çekilmeyüp her veçhile iş görül-mesi melhuzdur diyerek nezdi düsturilerinde karini istisvab olduğuna binaen ol vakitte muhlisiniz kapıkethudaları bulunduğuma binaen Babâliye takrir takdim olundukta karini istihsan olup takriri mezkûr atebai ulyayı mülûkâneye arzolundukta mucebince amel olunmak için hattı hümayunu şevket makrun sadir olmagla keyfiyet Yeniçeri kalemine ve tersaneî âmire defterlerine kaydolunmuştu.

Asker cem'i hususunda biz üzerimize düşeni ihtar ettik; siz dahi mülâhaza buyurasız; kaldı ki Arnavtluktan asker getiririm daiyesinde

olarsanız Arnavutluktan asker celbi vakte muhtaç ve üç bin asker celbi murat olursa nısfı ancak gelir; bu surette Arnavutluktan asker getürmek daiyesinde olmak abesle iştigaldır ve hiç bir faydası olmayacağı dahi meczumumdur, bu daiyeden feragat etmeniz min küllilvücuuh vaktü hale göre münasip olmak gerektir; maazallah sümme maazallah kazıye berakis olup bu senei mübarekede donanma tehıre kalmagla küffarı hakısar gemileri Anadolu ve Rumeli sahıllerine tasallüta fırsat bulur ise bu halde karadaki askere dahi hanel verüp memulümüz olan gelecek askerlerimiz memleketleri ve ıyal ve evlatların muhafaza bahanesiyle vürut etmezler ve ilk ağızda berzahını sizinle biz çekeriz ve şevketlü merhametlü velinimetimiz efendimiz bizi sıyanet edeyim buyursalar dahi halkın kalü kıl ve güftü şinitlerinden ihtirazen kusuru başta bulunana hamlıle icrayı sıyaset emrinde tevakkuf buyurmaz ve muktezâyı mizaçı saltanat dahi budur. Padişahlar, vakıt olur ki mülkün maliki iken evlatlarını iltizam etmezler ve etmek dahi anlara göre caiz olamaz.

Bu dakikalari hoşça mütalea edin; Alimallahü Tâalâ bunları kaleme getürdüğüm yalnız kendu nefsimi tevakki için olmayup sizi dahi hatardan vikayedir. Zamane böylece, Doğruca size kimesne söylemez, herkes müdahane eder ve öyle müdahanelerin vakti geçti; dost ana derler ki kişiyi vartaya uğratmazdan evvel acı sözleriyle agâh eyleye. Bir gün başınıza bir hal gelse akça ve mukataa ve malın ne menafii olabilir? Hıfzı nef ve ırz cemi şeylere akdemdir. Faraza hiç ilacı olmayup muztar olduğunuz halde malik olduğunuz mukataalardan bir kaçını fûruht ve yahut istidane ve rehine ile bir iki bin kese akçe şu uğurda sarf hususuna karar verseniz lütfi Bâri ile dine ve Devleti Aliyyeye muavenet ile donanmayı hümayuna sekiz on bin asakir cem ve vaz idersiz ve halkın size diyecek kelâmları kalmayup Kaptan baba, Devleti Aliyyeye ve velinimeti ve şevketlü padişahımıza bu sene mal diriğ etmedi, Hakkaki sadık zat imiş derler ve Hak Tealâ muvaffak edüp düşmana galebe ve intikam alındıkta dünyevî ve uhrevî hâsıl olacak şan ve şöhrat kıyasa gelmez.

Bu ikbalcularının senei sabıkada beraber getürdüğümüz, kapımız halkı ellerine giren ganayim ve meksubatlarını kapıp İstanbula avdet etmeleriyle Sadrazamın kapısı dağılmış deyu bir alay halk işaaı havadis ettiler. Hotbehot fikir edüp filhakika nüfuzı kelâm ve seferlerde iş görülmek külliyetli kapı (maiyyet) ile olduğu zâhir olmanın bin nefer delil ve iki bin nefer tüfekçi ve üç bin nefer Arnavut piyadesi ve bin nefer endrun ağası tahrir ve dairei acizanemi yedi bin nefer güzide asker ile tanzim üzereyim. Bunların nısfından ziyadesi mü-

heyha olup kusuru dahi bimennihi Tealâ hareketimizdek tamam olur. bunların yalnız harçlıkları kırk beş bin kuruş ediyor, bunu nakit akçem ve müddeharım olup öyle yazmadım. Hâlimi Allahütealâ bilir. Sayei şahanede mukataat ve irat ve eşya her neye malik isem fûruht ve umuru gazaya sarfederim velinimetim himmetiyle yine kazanurum.

Siz dahi tefekkür buyurup fırsat elde iken memur olduğunuz donanmaya vârınızı bezlile ırzınızı ve canınızı ve belki hayatınızı muhafaza buyormanız evcebtir; bu sözlerim size güç gelmesin; mücerret hayırhahı esdakları olduğuma mebni bildiriyorum; sair dostlarınızla dahi müşavere ederek herkes bu bapta fakiri tasdik ederler. Bizim ve sizin ömürlerimiz âhar oldu; mukadder ise beş, on sene dahi yaşayacağız. Anı dahi Allahütealâ bilir, nukut ve irat bizimle bile ahirete gitmez ve mehleke yüz gösterdikte altından set yapsak fayda vermez; muktezayı akıl akibeti fikir ile malını gelecek kazaya siper etmektir; mal kazanılır ama, can ve ırz bulunmaz. Cenabı hamiyet maabınızın kapıdanlıktan böyle iş vaktinde müfarekatınız münasip olmadığını iş'ar buyurmuşsunuz; tamam benim mülâhazama mutabık yazmışsınız bizim sizden sualimiz hemen bir istimzaç idi[1] vakıa cümlemizin velinimetimiz şevketlû efendimizin bu vakitte siz geruye çekilüp donanma umuru gibi mesalihi cesimeyi bir ahara vermek bir veçhile caiz olur şeylerden değildir. Hemen yukarıdan beri tafsil eylediğimiz veçhile amel ve hareket buyurun. İnşaallahütealâ her iş biter ve asakir dahi bulunur; kaptanan ve tavaifi askeriyyeye hüsnü muamele ve nüvaziş, böyle zamanlarda pek lâzımdır; unı ve kahrile muamele tenfiri ve ıyazenbillâh rehaveti askeri mucip olur, buna dahi riayet buyurasınız. Fi II C. (Cemaziyel-âhır) sene 203»

* * *

Yukarıda yazdığımız gibi bu mektupta tarihlerin bahsetmedikleri noktalar vardır. bunlar hadisatın iç yüzünü göstermektedir. Arşiv vesikaları içinde daha böyle resmî tarihlerin mütalealarını düzeltecek ve vakanın hakikî cephesini gösterecek birçok vesika görülmektedir. Belletenin birinci nüshasından itibaren neşrettiğim vesikalar ve bundan sonra neşredilecek olanların hepsi de bu cümledendir; neşrettiğim bu mektup vesikaya verilmesi lâzım gelen ehemmiyeti gösteren küçük bir misaldir.

[1] Tersane halkının ve kaptanların sevmedikleri Gazı Hasan Paşayı, Sadrazam Kaymakamı ve Şeyhislâm hükümdarı da fikirlerine imale ile kaptanlıktan uzaklaştırmak istiyorlar; fakat bu hususta Sadrazam Yusuf paşayı da ele almak lâzım olduğundan işi ona da yazıyorlar. Sadrazam el altından paşayı yoklayıp fikrini almak istiyor. İşte mektupta Hasan paşanın böyle iş vaktinde kaptanlıkta kalmak isterim demesi bundandır.